

Návrh PZ Dolní Kounice

Karel Kuča 14. 07. 2024

SOVAMM | <https://www.sovamm.cz>

Návrh na prohlášení
části území obce Dolní Kounice,
k. ú. 629286, okres Brno-venkov, kraj Jihomoravský
za památkovou zónu

Dolní Kounice leží v hlubokém údolí na středním toku řeky Jihlavy, jehož svahy jsou osázeny vinohrady a sady, a které se rozevírá do roviny Dyjsko-svrateckého úvalu teprve o 2 km níže po proudu pod Pravlovem. Vlastní město se rozkládá na jižním svahu údolí, pozvolna stoupajícím od řeky. Zámek zaujímá samostatný úzký hřbítek nad řekou, napojený na svahy údolí sedlem, jímž prochází cesta z náměstí k jihovýchodu (do Pravlova). Severní strana údolí stoupá ještě strměji; naproti mostu je prolomena hlubokou roklí, rozvětřující se do několika bočních žlebů, kterými se sbíhaly všechny cesty z oblasti severně od Dolních Kounic. Nejvýraznější ostrožnou polohu mezi dvěma roklemi zaujal poutní kostel sv. Antonína Paduánského.

Počátky Dolních Kounic se kladou do 12. století. Pokud by se údaj o dolnokounickém kostele v zakládací listině zdejšího kláštera ukázal pravdivý, mohly by být ještě starší. Poprvé se Kounice připomínají v souvislosti se založením kláštera premonstrátek na počátku 80. let 12. století, kdy se staly součástí a střediskem klášterní hospodářské základny. Rostoucí význam vsi vedl někdy v době po roce 1306 k její proměně na městečko, které je písemně doloženo poměrně pozdě (1483, 1495). V téže době postavily premonstrátky jižně nad klášterem pevný hrad (před rokem 1330). Dolní Kounice zůstaly střediskem panství i po zániku kláštera (po roce 1522), kdy byl hrad postupně proměněn v silnou renesanční pevnost.

Stará ves, vzniklá při cestě sledující břeh řeky, se nepochybně vážala na dodnes existující polohu přechodu přes řeku, která byla podmíněna polohou přístupové rokle na severní straně údolí. Pokračování cesty podél jižní strany řeky dále proti proudu nemělo zřejmě pro spojení s Ivančickem větší význam, neboť bylo nad Dolními Kounicemi značně neschůdné. Na polohu přechodu přes řeku se také do roku 1862 vázal kounický farní kostel sv. Petra a Pavla. Jistá je rovněž poloha kláštera, jak dokládají zachované části románských zdí. Existovala jistě i spojnice obou sakrálních staveb, sledující po vrstevnici úpatí svahu. K proměně vsi v městečko došlo v 1. třetině 14. století v souvislosti s novostavbou kláštera a klášterního hradu. V té době vysazené městečko bylo půdorysně zformováno v závislosti na komunikacích od mostu a farního kostela ke klášteru a ke hradu, tvořících širokou vidlici. Je pravděpodobné, že mezi nimi vzniklo velké tržiště, které bylo teprve později výrazně zmenšeno vestavbou středního bloku. Čelo tohoto bloku vytvořila nejpozději roku 1604 radnice, uprostřed bloku však již před rokem 1588 vznikl protestantský sbor. Městečko snad bylo opevněno, samostatné opevnění měl ne-

pochybně farní kostel. Židé jsou v městečku doloženi od 2. poloviny 14. století, není však jisté, zda se již tehdy soustřeďovali v samostatné židovské čtvrti, která byla nejpozději v 16. století vyčleněna v západní části městečka; toto území bylo původně nepochybně součástí vlastního městečka. Po přeměně na ghetto se jeho zástavba výrazně zahustila a hlavní ulice zúžila. Nejpozději ve 3. čtvrtině 16. století také došlo ke vzniku předměstského osídlení na Závodí, tedy za řekou, kde byla tehdy postavena hřbitovní kaple sv. Jana Křtitele, a mezi mostem a kaplí se zformovalo náměstí. Základní dominanty městečka doplnila roku 1654 poutní kaple sv. Antonína Paduánského nad údolím, severně od náměstí.

Od 2. poloviny 18. století do konce 2. třetiny 19. století město výrazně vzrostlo, zejména na Závodí a zčásti též podél řeky západně od ghetta a při cestě k zámku. Roku 1862 byly Dolní Kounice postiženy ničivou povodní, která zdemolovala 180 domů v dosahu řeky a poškodila farní kostel. V rámci obnovy města byla sice půdorysná osnova beze změn zachována, nový farní kostel byl však z bezpečnostních důvodů vybudován v letech 1877–1879 v čele středního bloku na místě radnice a k ní přiléhajícího rohového domu. Zbytky starého kostela byly odstraněny a nová radnice byla postavena v jižní frontě náměstí.

Dolní Kounice se nikdy nestaly střediskem průmyslu. Několik málo průmyslových provozů, které zde od 2. poloviny 19. století vznikly, však znamenalo poměrně rušivý zásah. V menší míře to platí o areálu velkého mlýna (v tradiční poloze severozápadně od kláštera), výrazně však o továrně vzniklé na úkor části ghetta (severně od synagogy později vzniklo autobusové nádraží). Rovněž v 60.–80. letech 20. století došlo k některým necitlivým zásahům do stavební hmoty jádra města (zboření Horní brány, stavba kulturního domu na místě někdejšího špi-tálu u mostu aj.).

Město Dolní Kounice se pyšní vysokou koncentrací památkově hodnotných staveb. Téměř bez analogií je areál zřícenin gotického kláštera Rosa coeli v kombinaci s nad ním stojícím klášterním hradem, přebudovaným na velký renesanční zámek. Významnou dominantou je nový kostel sv. Petra a Pavla na náměstí a jedinečnou krajinnou dominantou pak poutní kaple sv. Antonína Paduánského nad městem. Ve městě – jako jednom z mála – se dochovala i renesanční kaple sv. Jana Křtitele. Dolní Kounice jsou mimoto dokladem náboženské tolerance zejména v 16. století, o čemž dodnes svědčí jednak bývalý protestantský sbor z doby před rokem 1588, adaptovaný později na kapli sv. Fabiána a Šebestiána, a dochovaná část židovské čtvrti se synagogou s velkým, významným a pohledově velmi exponovaným židovským hřbitovem ve svahu nad ghettem. Tato nebývalá koncentrace památek je navíc umocněna velmi dramatickým krajinným rámcem, který jejich působení umocňuje a řadí Dolní Kounice mezi nejpozoruhodnější historická města na Moravě.

To vše jsou velmi významné památkové hodnoty Dolních Kounic, ale samy o sobě by nestačily k odůvodnění plošné památkové ochrany formou památkové zóny (stačilo by společné ochranné pásmo kulturních památek). Podstatné však je, že si město dochovalo půdorysnou i hmotovou urbanistickou strukturu jako celek. Některé domy na náměstí mají pozdně renesanční jádro, fasády jsou vesměs historizující ze 2. poloviny 19. století, z doby obnovy po povodni (případně později zmodernizované). Rovněž etapa vývoje po velké povodni z roku 1862

se rozhodně podílí na památkové hodnotě města pozitivně. Významným faktorem je rovněž to, že se město téměř nerozšiřovalo (jistě i proto, že zůstalo stranou železničního spojení), takže vykazuje hodnotu jako celek, který zahrnuje jak honosnější stavby v centru, tak přízemní venkovskou zástavbu v okrajových polohách. Za součást této typologické rozmanitosti zástavby lze považovat i prostor bývalého hliníku, z jehož hlíny byla velká část domů postavena.

I v Dolních Kounicích přirozeně došlo ve 2. polovině 20. století – tak jako ve většině měst – k negativním zásahům do urbanistické struktury a architektonické hodnoty (zvláště v židovské čtvrti), ale v souhrnu jde o jednotlivosti, které jsou jednak zčásti rehabilitovatelné, jednak nesnížily památkovou hodnotu města natolik, že by nemělo být plošně památkově chráněno. Historický intravilán Dolních Kounic tedy vykazuje vysokou míru zachování urbanistické struktury a značný podíl staveb architektonicky, urbanisticky či historicky cenných. Přesto se Dolní Kounice dosud nestaly městskou památkovou zónou.

Památkové zóny tvoří důležitou kategorii ochrany historických měst. Jde o sídla, jejichž historický intravilán vykazuje vysokou míru zachování urbanistické struktury a značný podíl staveb architektonicky, urbanisticky či historicky cenných. Zatímco památkové rezervace vykazují mimořádnou míru integrity (byť ani to neplatí bez výjimky), památkové zóny jsou od počátku chápány jako území hodnotově diferencovaná (území určující, dotvářející, doplňující). Množina 257 městských památkových zón představuje hodnotově velmi vyrovnaný soubor, byť některé by obstály i v kategorii památkové rezervace (například Trutnov, Opocno). Jen omezený počet památkových zón kvalitativní požadavky této kategorie dostatečně nesplňuje (například Brumov, Vizovice, Budišov nad Budišovkou) a tyto památkové zóny lze ospravedlnit snahou o rovnoměrné regionální zastoupení této kategorie i v oblastech, kde se památkově hodnotná města nedochovala.

Dolní Kounice jsou městem, jehož urbanistické, architektonické a krajinné hodnoty jsou nesporné a plně opravňují prohlášení památkové zóny – a to právě i v celostátním srovnání. V žádném případě se nepohybují na spodní kvalitativní hranici této kategorie, či dokonce pod ní.